

М. Залдастанішвілі, А. І. Шушківський

Грузія, Республіка Грузія

ГРУЗІЯ, Республіка Грузія (საქართველო, რესპუბლიკა საქართველო) – держава в центральній та західній частині Закавказзя. На Пн. межує з РФ, на Пд. – з Азербайджаном, Вірменією і Туреччиною, а із Зх. омивається Чорним морем. Площа 69,5 тис. км². Насел. 4,92 млн осіб (2001): грузинів – 69 %, вірмен – 9 %, росіян – 6 %, азербайджанців – 6 %, проживають також осетини, греки, абхазці, курди, українці та ін. Держ. мова – груз. За віросповіданням більшість насел. – православні християни. Столиця – Тбілісі (1,3 млн осіб). Адм. поділ: 2 автономні респ. (аджарія і Абхазія); 1922–90 існувала автономна обл. (Пд. Осетія); 65 рнів; 12 міст, що мають особливий статус. Найбільші міста: Кутаїсі, Руставі, Батумі, Сухумі. Держ. устрій – республіка. Глава держави – президент. Законодав. орган – парламент. Більшість місць у ньому належить Єдиному нац. руху, функціонує низка опозиц. партій. Грош. одиниця – ларі. Гол. мор. порти: Батумі, Поті, Сухумі. Міжнар. аеропорти – Тбілісі, Батумі. Г. – чл. ООН, Ради Європи, СНД, ГУАМ.

Первісно термін «Г.» був етнічнокультур. поняттям і позначав об'єднання деяких груз. і негруз. племен. У процесі істор. розвитку він набув ширшого значення, кінцева форма якого – єдина держава – сформувалася в 11 ст. На тер. Г. відомі пам'ятки верх. палеоліту (Сакажія, Девісгврелі, Сагварджиле, Мгвімеві), неоліту (Анасеулі, Хуцубані), енеоліту, культур, пов'язаних з різними періодами бронз. епохи, – куроарак. (кін. 4 – поч. 3 тис. до н. е.), тріалет. (2 пол. 3 тис.), колхід. (2 тис. до н. е.). На поч. 1 тис. до н. е. у пд.зх. регіоні істор. Г. з'явилися два великі утворення груз. племен – діаох і Колха. У 6 ст. до н. е. на тер. зх. Г. виникла Колхіда з політ. центром на р. Фасіс, у 4 ст. до н. е. внаслідок боротьби окремих об'єднань – сх.груз. царство Картлі (Іберія) з центром у Мцхеті, яке у 3 ст. до н. е. стало могут. державою. На груз. частині Чорномор. узбережжя у 6–4 ст. до н. е. виникли грец. поселення. Крім сучас. сх. і пд. Г., до її складу входили низка розташ. південніше обл. і значна частина центр. Колхіди. В 1–3 ст. Колхіда була провінцією Рим. імперії. Припинення рим. панування у 1 пол. 3 ст. сприяло зміцненню Лазького (Егриського) царства. У 3–4 ст. у межах істор. Г. існували дві держави: сх. – Картлі та зх. – Егрісі (Лазіка). У 4 ст. держ. релігією оголошено християнство, поширення якого пов'язане з проповідницькою діяльністю апостола Андрія Первозванного та св. Ніни. За царювання Вахтанга Горґасалі у 5 ст. столицю перенесено до Тифліса (нині Тбілісі). 4–6 ст. стали періодом боротьби груз. народу

за незалежність, зокрема Егріс. царство зазнавало нападів з боку Візантії, Картлій. – Ірану. 7–9 ст. Г. володіли араби. Наприкінці 8 – на поч. 9 ст. на цих землях існувало декілька держав і князівств. Політ. консолідації та утворенню єдиної Груз. феод. держави передувало церк. об'єднання у 10 ст. У 2 пол. 11 – поч. 12 ст. Г. боролася з туркамисельджуками. Після звільнення від них на поч. 12 ст. царем Давидом IV Будівником і в період правління цариці Тамари (1184–1213) стала політично та економічно сильною феодальною монархією. На поч. 13 ст. побл. кордонів Г. з'явилися монголи, панування яких тривало до 30х рр. 14 ст. від 2ї пол. 14 ст. спостерігалось екон. і культурне піднесення, яке перервалося через вторгнення військ Тамерлана. У 15 ст. єдина груз. феод. монархія розпалася на окремі царства і князівства, серед яких – Картлі, Кахеті, Імереті, Мегрелія, Гурія, Абхазія. Відтоді розпочався етап боротьби Г. з Іраном та Туреччиною. У 1770–80х рр. цар Картлій.Кахет. царства Іраклій II звернувся до Росії за протекцією, внаслідок чого 1783 підписано Георгіїв. трактат, що передбачав збереження суверенітету Г. і цар. влади (династія Багратіонів). Однак 1801 Картлій.Кахет., а 1804 і Імеретин. царства приєднані до Росії зі статусом губерній. У квітні 1918 Г. разом з Азербайджаном і Вірменією увійшла до складу Закавказ. Демократ. Федератив. Республіки. У травні 1918 Груз. нац. рада проголосила Груз. Демократ. Республіку. У результаті воєн. вторгнень частини червоної 11ї армії в лютому 1921 Г. анексована і на її тер. встановлено рад. владу. У березні 1922 разом з Вірменією і Азербайджаном увійшла до складу Закавказ. Федерації, а у грудні 1936 стала союз. респ. у складі СРСР. У квітні 1991 проголосила незалежність. Президентом став [3. Гамсахурдія](#), який у січні 1992 був усунутий від влади в результаті зброй. виступів опозиції. Ці події, а також проголошення незалежності Пд. Осетією та Абхазією, втручання зовн. сил викликало 1992–94 громадян. війну. Нині у межах Г. – дві самопроголошені респ. – Абхазія і т. зв. Пн. Осетія. У листопаді 1995 президентом Г. обрано *Е. Шеварнадзе*, який 2003 під тиском опозиції (мирна «революція троянд») змушений був подати у відставку. Президентом Г. у січні 2004 став лідер груз. опозиції *М. Саакашвілі*.

Більша частина тер. країни гориста, третина її вкрита густими лісами. Гол. хребет Кавказ. гір формує пн. кордон країни, саме там знаходяться найвищі точки Г., зокрема й г. Шхара (5068 м над р. м.). Малий Кавказ. хребет займає пд. частину країни, однак тут висота гір рідко перевищує 3 тис. м над р. м. Є поклади руд марганцю, вугілля; цінні джерела мінерал. вод (напр., «Боржомі»). Клімат субтропіч. у Колхид. долині і на Чорномор. узбережжі та континентал. у гірських рнах. Середня тра січня від +3 °С (Колхіда) до 2 °С (Іверій. западина), серпня – +23–+26 °С. У Зх. Г., побл. Чорного моря, випадає від 1000 до 2800 мм (у горах) опадів на рік, у Сх. Г. – 300–600 мм. Гол. річки: Мткварі (Кура), Арагві, Кодорі, Інґурі, Ріоні, Терек, Іорі; озера: Палеостомі, Ріца, Паравані, Амткел. Розповсюджені широколистяні ліси, субальпій. і альпій. луги. Заповідники: Ріцький, Кодорський, Боржомський, Алґетський, Вашлованський, Лаґодеський. Фауна: сарна, олень, косуля, кабан, ведмідь.

Г. – аграрноіндустр. країна; статус (за класифікацією ООН) – країна з перехід. економікою. Держ. політика спрямована на залучення закордон. інвестицій в економіку. Осн. галузь промсті – харч. (чайна, плодоовочева, виноробна). Понад 70 % с.г. валової продукції дає рослинництво. Найбільше значення мають чайні і цитрус. плантації, виноградники. У Г. вирощують зерн. (пшениця), тех. (тютюн) та ефіроолійні культури, а також картоплю, овочі і фрукти. Тваринництво здебільшого м'ясомолоч. (велика рогата худоба) і м'ясного (вівчарство, свинарство) напрямів. Г. експортує переважно мінерал. води, вина, продукцію с. госпва. Завдяки унікал. спеціалізації Г. має широкі потенційні можливості як на регіонал., так і на світ. ринках. Важливе значення для світ. економіки мають нафто і газопровід, що проходять тер. Г. із Азербайджану.

Стабільно розвивається турист. бізнес. Є значна кількість примор. кліматич. (Гагри, Піцунда, Новий Афон, Кобулети та ін.), бальнеологіч. (Цхалтубо, Набеглаві, Саїрме та ін.), бальнеокліматич. (Боржомі, Авадгара, Джава та ін.), гірсьокліматич. (Абастумані, Бакуріані, Гудаурі, Багмаро та ін.) курортів.

Укр.груз. культурні, політ. та екон. відносини мають давнє підґрунтя. У 11 – на поч. 13 ст. Г. мала торг. та культурні контакти з давньорос. князівствами. Груз. художники у кін. 11 ст. брали участь у створенні мозаїки гол. церкви КиєвоПечер. лаври. Окремі факти дають підстави стверджувати, що існували невідомі докладніше тісніші зв'язки: 1154 київ. князь Ізяслав Мстиславич в остан. рік життя одружився з дочкою груз. царя Деметре I – Русудан, а через 30 р. князь Юрій Андрійович із пн. гілки Рюриковичів – з царицею Тамарою. У 17 – на поч. 18 ст. груз. князі підтримували стосунки з запороз. козацтвом. На тер. Лівобережж. України у 1й пол. 18 ст. був створений Груз. гусар. полк. Чимало груз. дворян поріднилося з укр. козац. старшиною та її нащадками. 1760–92 у м. Миргород жив і працював поет Д. Гурамішвілі. У 1й пол. 19 ст. прослідковувалося поживавлення госп. стосунків між двома народами. Через закавказ. транзит, який проходив через Одесу, до Г. вивозили вироби укр. сукон. фк і цукор. Тоді ж здебільшого на тер. Сх. Г. – у Гомборі, Білих Ключах, Червоних Колодязях, Манґлісі – почали з'являтися перші поселення, в яких мешкали українці, звільнені з рос. армії. Серед перших українців, що оселилися в Г., були також службовці адм. установ. Однак укр. громада в дореформен. період не була численною. Після примусового виселення абхазів до Туреччини у 1860х рр. на землях Пн.Зх. Г. виникли мішані укр.рос., вірм. та грец. поселення. Наприкінці 19 – на поч. 20 ст. міграція з України в Г. мала переважно екон. характер і спрямовувалася здебільшого в міста, третина осіла в сільс. місцевості примор. смуги й Тифліс. пов. На 1897 у Г. проживало бл. 10ти тис. українців, з них у містах – 64,4 %. Приплив укр. населення характерний і для початку 20 ст. Тривало стихійне переселення як робітників і селян, так і представників інтелігенції. Не припинялися міграційні процеси і під час 1ї світ. війни. Починаючи від 19 ст. чимало грузинів здобували освіту у ВНЗах Києва, Харкова, Одеси та ін. міст, зокрема у Київ. духов. академії навч. видат. педагог [Я. Ґоребашвілі](#), який перший висунув думку про потребу

перекладів з укр. на грузинську мову, у Київ. унті – М. Саакашвілі (нині понад 80 груз. юнаків і дівчат навч. у різних ВНЗ України). Знач. внесок для зближення двох народів зробив груз. письменник А. Церетелі, який особисто знав Т. Шевченка і відчув вплив його ідей на свою творчість. Великого Кобзаря перекладали [Н. Ломоурі](#), М. Гуріелі, Д. Еріставі та ін.; низку Шевченкових віршів груз. композитори поклали на музику. Груз. мовою зазвучали також твори Г. КвіткиОснов'яненка (Д. Месхі), І. Котляревського (С. Хундадзе), І. Франка (І. Евдошвілі, К. Джапарідзе, Н. Кіпіані) та ін. У 1880–90х рр. трупи М. Кропивницького та М. Старицького гастролювали в Г. від 1903 до 1924 у Тифлісі діяв [Бєляєвої М. П. український театр](#). Протягом 1910–13 у Г. проживали *Лєся Українка* та її чоловік етнограф [К. Квітка](#). З посиленням боротьби за нац. права грузини не раз спільно виступали з українцями, брали участь у скликаному в Києві з ініціативи УЦР з'їзді представників поневолених національностей Росії (23–28 вересня 1917). У тому ж році у Тифлісі відбувся Укр. військ. з'їзд Закавказзя, на якому було утвор. Закавказ. крайову укр. раду (видавала свої «Вісті», згодом «Укр. вісті Закавказзя»). Перше дипломат. представництво Г. в Україні в квітні 1918 очолював Н. Бреговдзе. У липні 1918 з'явилися укр. консульства в Тифлісі та Батумі, згодом – у Гаграх. Ген. консульство Української держави в Тифлісі очолював [І. Красковський](#). 5 грудня між укр. урядом і Груз. Респ. був укладений договір «Про консульні й торгівельні відносини, про мореплавство і транзит». На еміграції грузини та українці співпрацювали в Антибільшов. блоці народів, Лізі визволення народів СРСР, Прометеїв. русі. За рад. доби груз.укр. відносини розвивалися здебільшого в культур. площині, найплідніше вони виявилися у перекладах літ. творів. Окремими виданнями груз. мовою вийшли твори Шевченка, Франка, Лєсі Українки, які перекладали *С. Чиковані*, [К. Лордкіпанідзе](#), *І. Мосашвілі*, *А. Мірцхулава*, [І. Абашидзе](#), [Р. Гветадзе](#), [В. Гаприндашвілі](#), *С. Шаншіашвілі*, О. Кутателі й ряд ін. Були перекладені також твори М. Бажана, П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри, П. Панча. П'єси І. Кочерги та О. Корнійчука груз. мовою були поставлені в театрах Г. Найкращі переклади з грузинської належать М. Бажану, М. Рильському, А. Малишку, П. Вороньку, М. Нагнибіді, С. Крижанівському. Традицій. стали поїздки укр. письменників, театрал. та хорових колективів до Г. й грузинських в Україну. 1926 в Г. проживало 14,4 тис. українців. У 1930–50х рр. чисельність їх дещо зросла внаслідок залучення кваліфік. робітників і спеціалістів для роботи на пром. підпрвах. Під час 2ї світ. війни більшість грузинів воювало на території України в лавах Рад. армії, незначна кількість – у складі УПА; у кінці вересня – на поч. жовтня 1993 укр. пілоти евакуювали понад 5 тис. груз. населення Абхазії з важкодоступ. гірських рнів. Організоване укр. життя відновилося у незалеж. Г. у червні 1992 після утворення Асоц. українців – жителів Г. (бл. 7 тис. осіб; президент – [М. Борис](#)). Нині на тер. Г. створ. 18 осередків укр. діаспори. Від 2000 почали функціонувати укр. тва в містах Тетріцкаро, Гардабані, Сагареджо, Дедоплісцкаро, Телаві та Мцхета, а 2002 – у м. Болніса. Від 2001 активно діє друга за чисельністю громада українців Г. у Кутаїсі. Найбільше укр. об'єднань створ. у Тбілісі – 4. Перша укр. школа в Г. була відкрита у вересні 1999. У тому ж році їй було

присвоєно ім'я М. Грушевського, який від 1880 до 1886 навч. у Тифліс. класич. гзії. У Тбіліс. унті викладаються українська мова та літра, у Київ. унті – картвелогія. Укр. діаспора має свій друк. орган – щомісячну г. «Український вісник» (укр. та груз. мовами). 2007 президенти двох країн відкрили у Тбілісі пам'ятник Т. Шевченку, у Києві – Ш. Руставелі.

За даними перепису 1989, у Г. проживало 52,4 тис. українців (1 % насел. респ.), з них у Тбілісі – 16,1 тис. (1,3 % столич. насел.), Руставі – 2,7 тис., Кутаїсі – 2,1 тис., Поті – 1,7 тис., Сухумі – 4 тис., Гаграх – 2,9 тис., Бату-мі – 3,9 тис. У Абхазії чимало українців проживало в Гудаут. рні – 1,1 тис., Гульрипшському – 0,9 тис., в Аджарії – 1,2 тис. У Пд.Осетин. автоном. обл. тоді нараховувалося 0,5 тис. українців. Згідно ж із переписом 2002, кількість українців становить лише 7 тис., або 0,2 % насел. Г. Водночас, за даними Асоц. українців – жителів Г., на сьогодні в країні проживає бл. 26 тис. українців. Найбільше українців зосереджено в Тбілісі – 16,1 тис., або майже третина укр. населення; в Абхазії – 9 тис., Аджарії – 6,9 тис. У містах, крім Тбілісі, найбільше українців проживає в Сухумі – 2 тис., Батумі – бл. 3 тис., Кутаїсі – 1 тис., Поті – 1,7 тис. Більше половини з них (53,4 %) вважає укр. мову рідною, зокрема в Абхазії – 57,6 %, Аджарії – 55,3 %, Тбілісі – 42,6 %.

Дипломат. відносини між Україною та Г. були встановлені 22 липня 1992. Гол. віхою на шляху творення історії дипломат. відносин між двома країнами стало підписання 13 квітня 1993 Договору «Про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу між Україною та Республікою Грузія» (Україна була першою державою, з якою Г. уклала подібний договір). Ключове значення для розвитку двосторон. відносин мало відкриття 5 квітня 1994 Посольства України в Г. та дипломат. представництва Г. в Україні 19 серпня цього ж року. 6 серпня 1992 з офіц. візитом Г. відвідав Прем'єрміністр України В. Фокін, в ході якого було досягнуто ряд домовленостей, які передбачали запровадження якісно нових підходів до співпраці в екон. сфері. Зазначені тенденції були закріплені в ході офіц. візиту до України Е. Шеварнадзе 12–13 квітня 1993 та під час перебування груз. уряд. делегації на чолі з главою уряду Г. 11–13 січня 1994. Визначальними є також офіц. візити Е. Шеварнадзе в Україну 22–23 квітня 2003, Міністра закордон. справ України А. Зленка в Г. 23–24 травня 2003, Міністра закордон. справ України К. Грищенка в Г. 28–29 листопада 2003, Прем'єрміністра Г. З. Жванія в Україну 31 липня – 1 серпня 2004. Від 2004 особливо тісні стосунки у рамках стратег. партнерства встановилися між президентами двох країн: у 2004–07 відбувався щорічний обмін візитами глав держав. Спостерігаються тенденції до зростання участі України у зовн. торгівлі Г. Так, за даними Держ. департаменту статистики Г., 1999 частка України у зовн. торгівлі Г. становила 4,5 %, 2000 – 5,6 %, 2001 – 6,5 %, 2002 – 7 %, 2003 – 7,2 %. Серед десяти осн. торг. партнерів Г. за підсумками 2003 Україна займала 5те м., поступаючись лише Росії, Туреччині, Великій Британії та Азербайджану. Заг. обсяг зовн. торгівлі Г. з Україною у 2005, за даними груз. статистики, становив 256,3 млн дол. США. Нині на груз. ринку працюють бл. 30 укр. компаній, які займаються наданням транспорт. та ремонтнобуд. послуг. Серед них судноплавна компанія «Укрферрі» (залізничні поромні

перевезення за маршрутом Іллічівськ–Поті / Батумі), авіакомпанії «Укр. авіалінії», «Аероміст–Харків», «Донбас–Сх. авіалінії України», «Укр.середземномор. авіалінії», «Таврія», інт мор. транспорту «ЧорноморНДІпроект» (Одеса, виконання ремонт. робіт, проведення інж.геодез. дослідж. в акваторії порту Поті). Свою продукцію експортують укр. філія компанії «Джей Ті Інтернешнл Компані» (виробво й торгівля тютюн. виробами), ЗАТ «АвтоКраЗ», ДП «Укрметал» (виробво й торгівля металлопродукцією), ДП «Кондитер. корпорація “Рошен”», ТОВ «Промексім» (торгівля металлопрокатом), ДП «Артемсіль», концерн «Стирол», ЗАТ «Одес. цукр. компанія», ТОВ «Харківенергоремонт» (виробво та ремонт обладнання для енергет. галузі), ДП «Укрінтеренерго», гірн.металург. комбінат «Криворіжсталь» та ін. Підпрва 2х країн шукають та використовують нові форми співпраці. зокрема, організовано спіл. виробво Харків. трактор. та Кутаїс. автомобіл. здами тракторів та розпочато поставки с.г. техніки для потреб селян Г.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Федоровский П. Страничка из жизни грузинпереселенцев в Малороссию. Тифлис, 1888;
2. Україна – Грузія (співпраця республік) // Рад. Україна. 1944, 15 берез.;
3. Исаевич Я. Д. Малоизвестный источник начала XVI в. о Грузии и грузинах // Объедин. науч. сессия по истории груз.укр. взаимоотношений: Мат. Тбилиси, 1967;
4. Луценко І. А. Українськогрузинські літературні зв'язки в їх історичному розвитку. Дн., 1968;
5. Из истории украинскогрузинских связей. Тбилиси, 1968;
6. Джоашвілі В. Ш. Розселення українців на території Грузинської РСР // УІЖ. 1970. № 1;
7. Баканідзе О. А. Грузинськоукраїнські літературно-мистецькі взаємини. К., 1984;
8. Лашко О. Україна – Грузія, стратегічне партнерство: Геополітичні пріоритети з позиції національних інтересів // РД. 1995. № 2;
9. Бежуашвілі А. Від Дніпра до Кури: Україна і Грузія, дипломатичні відносини 1918–1920 рр. // ГУ. 1996, 24 трав.;
10. Україна й Грузія – друзі назавжди (Інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Грузії М. Списа) // ПЧ. 2005. № 2.

Бібліографічний опис:

Грузія, Республіка Грузія / М. Залдастанішвілі, А. І. Шушківський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-32079>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).